Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Legal Studies, 2021; 3 (118): 128-142
УДК 343.131.2, 343.131.4, 343.131.5
DOI: https:doi.org/10.17721/1728-2195/2021/3.118-23

ISSN 1728-2195
© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing center "Kyiv University", 2021

В. П. Шибіко, канд. юрид. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0003-2802-2263

ЕВОЛЮЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ ЗА 30 РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Досліджено актуальні питання становлення і розвитку українського кримінального процесу за 30 років існування держави Україна.

Із часу розпаду СРСР Україна з однієї із союзних республік СРСР стала незалежною державою і вже у проголошеній 16 липня 1990 року Декларації про державний суверенітет України (преамбула) визначилася, що подальший шлях її розвитку буде пов'язаний з побудовою правової держави, усебічним забезпеченням прав і свобод людини, що особливо важливо для кримінального процесу як сфери державної діяльності, пов'язаної з можливістю істотного обмеження прав особи як під час досудового розслідування і судового провадження шляхом застосування заходів процесуального примусу, так і за результатами такого провадження на підставі судового рішення. Це було враховано законодавцем України під час зміни формулювання завдань кримінального процесу у ст. 2 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року (КПК), який зберігав свою чинність, і при створенні в 1990–1994 роки власних законів, що визначали правовий статус основних суб'єктів кримінального процесу й інші важливі питання кримінального провадження.

Визначальними для розвитку кримінального процесу України як правової держави стали 1995–1997 роки: 1995 року Україна вступила до Ради Європи, ратифікувавши її Статут, 28 червня 1996 року прийняла нову Конституцію, в якій проголосила себе правовою державою (ст. 1), в якій визнається і діє принцип верховенства права (ч. 1 ст. 8), а утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головним своїм обов'язком (ст. 3), закріпила з урахуванням вимог міжнародно-правових актів із прав людини і судочинства основні засади судочинства (ч. 2 ст. 129), а 17 липня 1997 року ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і визнала юрисдикцію Європейського суду з прав людини та обов'язковість його рішень щодо України.

Далі автор простежує тенденцію внесення законодавцем України змін і доповнень до Кримінально-процесуального кодексу України, спрямованих на розширення судових гарантій прав особи, особливо у досудовому провадженні. Зокрема, розглянуто ті масштабні зміни і доповнення, які були внесені до КПК Законами від 21 червня і 12 липня 2001 року під час так званої "малої судової реформи".

Проте практика застосування КПК під час досудового розслідування і судового провадження засвідчувала, що ці зміни та доповнення не могли замінити необхідність прийняття нового КПК, який би системно врахував найважливіші положення Конституції України і міжнародно-правових актів із прав людини і судочинства. Такий Кодекс було прийнято 13 квітня 2012 року.

Звернено увагу на появу в КПК 2012 року досить важливих новел: кримінального провадження на підставі угод про примирення між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим і про визнання винуватості між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим (гл. 35 розд. VI); провадження з відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження (розд. VII); урегулювання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження (розд. IX) та ін.

На думку автора, особливої уваги заслуговують досить суттєві зміни до КПК, які були внесені після його прийняття і пов'язані з важливими подіями в житті держави Україна. Так, у зв'язку з воєнною агресією Російської Федерації проти України і неможливістю здійснення досудового розслідування і судового розгляду в районах проведення антитерористичної операції, відповідними законами України 2014 року було змінено підслідність і підсудність кримінальних проваджень, а через неможливість виконання у встановлені законом строки слідчим суддею своїх повноважень зі здійсненням судового контролю під час досудового розслідування ці повноваження було передано відповідному прокурору (ст. 615 КПК).

Запроваджено спеціальне досудове розслідування і спеціальне судове провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (in absentia). З метою посилення боротьби з корупцією топчиновників створено спеціальні органи кримінального провадження: Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру і Вищий антикорупційний суд . Автор аналізує також інші зміни і доповнення до КПК.

Ключові слова: кримінальний процес, незалежність України, КПК України 2012 року, права людини, судовий контроль, доступ до правосуддя, спеціальне кримінальне провадження (in absentia), відмова від зобов'язань за ЄКПЛ, кримінальне провадження щодо корупційних злочинів.

ВСТУП

30 років – це досить невеликий період в історії розвитку української державності, але цілком достатній для того, щоб проаналізувати той шлях розвитку цієї державності після того, як Україна нарешті здобула статус незалежної і самостійної держави в усіх сферах своєї діяльності, зокрема й у сфері кримінального процесу. Щоб правильно оцінити нинішній стан кримінального процесу і визначити сучасні напрямки його подальшого розвитку, необхідно дослідити, як відбулося його становлення після набуття Україною незалежності, що залишено в ньому від радянського кримінального процесу, а що сприйнято нового з досвіду вже сформованих правових держав, а також із міжнародних стандартів кримінальної процесуальної діяльності, закріплених у міжнародно-правових актах із прав людини і судочинства.

Умовно можна виокремити такі основні етапи законодавчого регулювання становлення і розвитку кримінального процесу у незалежній державі Україна:

1) від прийняття Декларації незалежності 1990 року й Акту проголошення незалежності 1991 року (від набуття незалежності) і до вступу України до Ради Європи і прийняття Конституції України 1996 року;

2) від прийняття Конституції 1996 року і до прийняття КПК України 2012 року;

3) від прийняття КПК 2012 року і донині.

Виокремлення цих етапів дасть можливість чіткіше зрозуміти й оцінити зміни, що відбулися, а також проблеми, що досі залишаються невирішеними.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Становлення кримінального процесу України із часу набуття незалежності

Після розпаду СРСР колишня союзна республіка Українська РСР у першому ж своєму засадничому правовому акті – Декларації про державний суверенітет України – проголосила, що вона має намір бути самостійною правовою державою з усебічним забезпеченням прав і свобод людини [7].

24 серпня 1991 року Верховна Рада України в Акті проголошення незалежності України зазначила, що:

"виходячи зі смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною у зв'язку з державним переворотом у СРСР 19 серпня 1991 року, прийняла Акт проголошення незалежності України, проголосила незалежність України та створення самостійної української держави –

© Шибіко В. П., 2021

України – і чинність на території України виключно Конституції і законів України" [1].

Одразу з 1990 року законодавець України розпочав активну роботу зі створення нових законів, зокрема тих, які мали належним чином урегулювати кримінальну процесуальну діяльність.

Упродовж 1990–1994 років прийнято закони, які визначали правовий статус основних суб'єктів кримінального процесу: суду [36], прокурора [13], органів досудового розслідування [31], адвоката [13], а також з інших важливих питань кримінального провадження, зокрема про попереднє ув'язнення [33], про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду [34], про державний захист працівників суду і правоохоронних органів [28], про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [29], про суміжну з кримінальним процесом оперативно-розшукову діяльність [12].

Водночас, із часу проголошення незалежності України продовжував діяти Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР, затверджений Законом Української РСР, уведений у дію 1 квітня 1961 року [49] (далі – КПК 1960 року).

Першим законом, яким було внесено істотні зміни до КПК 1960 року, був Закон України 1992 року [16], що передбачав зміни положень про призначення КПК. Стаття 1, що мала назву "Законодавство про кримінальне судочинство" і передбачала, що порядок провадження в Українській РСР визначається Основами кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік, іншими законами Союзу РСР і Кримінально-процесуальним кодексом Української РСР, що видаються відповідно до них", була замінена і отримала нову назву "Призначення Кримінально-процесуального кодексу України" з коротким змістом:

"Призначенням Кримінально-процесуального кодексу України є визначення порядку провадження у кримінальних справах".

Показовою, з погляду визначення пріоритету в законодавчому регулюванні кримінального процесу, стала нова редакція ст. 2 КПК, яка на перший план виносила охорону прав і законних інтересів учасників процесу:

"Завданнями кримінального судочинства є охорона прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних і забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний".

Особливо треба наголосити на тому, що цим Законом під судовий контроль поставлено деякі важливі процесуальні рішення, які пов'язані з обмеженням основних прав особи і які приймалися під час досудового розслідування прокурором і органами розслідування за його згодою.

На це окремо зверталася увага під час визначення основних принципів судово-правової реформи у Концепції судово-правової реформи 1992 року (розд. II), де передбачалось, зокрема:

"встановлення судового контролю за законністю й обґрунтованістю процесуальних рішень слідчих органів, які обмежують права громадян" [47].

Уперше передбачено можливість оскарження до відповідного районного (міського) суду постанов слідчого, органу дізнання і прокурора про відмову в порушенні кримінальної справи і про закриття кримінальної справи особою, інтересів якої вона стосується, або її представником після того, як прокурор, а якщо таку постанову винесено прокурором – вищестоящий прокурор – відмовив у скасуванні оскарженої до нього постанови протягом семи днів із дня одержання особою копії постанови (ст. 99-1, 215, 236-1, 236-5 КПК).

Крім того, передбачено можливість оскарження до суду санкції прокурора на арешт. Згідно зі ст. 236-3 КПК санкція могла бути оскаржена заарештованим, його захисником, законним представником до районного (міського) суду за місцезнаходженням прокурора, який дав санкцію на арешт. Скарга подавалася до суду безпосередньо або через адміністрацію місць попереднього ув'язнення, яка зобов'язана була протягом доби надіслати скаргу до відповідного суду.

Слід зазначити, що за КПК 1960 року прокурор мав не тільки вирішальне процесуальне становище у досудовому провадженні, тобто на стадіях порушення кримінальної справи і досудового розслідування. Процесуальний закон дозволяв йому мати значний вплив на суд і після проведення досудового розслідування. Складений за результатами досудового розслідування обвинувальний висновок прокурор передавав до суду разом з усіма зібраними під час досудового розслідування матеріалами, які, на його думку, підтверджували вину обвинуваченого. Суд, у порядку підготовки до судового розгляду, повинен був ознайомитися з усіма цими матеріалами прокурора, вивчаючи таким чином позицію лише однієї сторони – обвинувачення.

Від такого підходу законодавець відмовився лише в КПК України 2012 року, де заборонив разом з обвинувальним актом надавати суду до початку судового розгляду матеріали досудового розслідування (ч. 4 ст. 291 КПК). Це вже новий етап розвитку кримінального процесу України, про який детальніше йдеться в наступному розділі цієї статті.

2. Розвиток кримінального процесу України після вступу України до Ради Європи і прийняття Конституції України 1996 року

Принципово важливими для початку становлення сучасного кримінального процесу незалежної України на шляху до правової держави стали вступ України до Ради Європи, прийняття нової Конституції України і ратифікація ЄКПЛ.

1995 року Україна приєдналася до Статуту Ради Європи:

"підтверджуючи відданість України ідеалам і принципам, які є спільним надбанням європейських народів, та враховуючи, що інтереси збереження та подальшого втілення в життя цих ідеалів, а також сприяння економічному та соціальному прогресу потребують більш тісного єднання між усіма європейськими країнами" [33], і як член Ради Європи взяла на себе обов'язок "визнати принципи верховенство права та здійснення прав людини й основних свобод усіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією" (ст. 3 Статуту).

Через рік Верховна Рада України прийняла Конституцію [43], в якій Україну проголошено правовою державою (ст. 1), а людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку – найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Як наголошено в Преамбулі до Конституції, "спираючись на багатовікову історію українського державотворення" і "дбаючи про забезпечення прав і свобод людини".

Як свідчить зміст положень Конституції, вона увібрала в себе найважливіші положення про права людини, які були закріплені в історичних пам'ятках українського права, в основних міжнародно-правових актах із прав людини, зокрема, в Загальній декларації прав людини 1948 року, МПГПП 1966 року, ратифікованому Українською РСР у 1973 році [65], визначивши, які з них і якою

мірою можуть бути обмежені, ким, за яких умов і в якому порядку, і гарантії від необґрунтованого їх обмеження.

Це важливо стосовно кримінального процесу, як сфери державної діяльності, в якій можуть бути на законних підставах істотно обмежені права особи в інтересах виконання завдань кримінального процесу, в інтересах здійснення правосуддя. Правам,свободам та обов'язкам людини і громадянина присвячено окремий розділ II, а також численні положення в інших розділах Конституції, зокрема, це і розділ VIII "Правосуддя".

Конституція України 1996 року не лише проголошувала права людини, але й передбачала їх гарантії від необґрунтованого обмеження, основними серед яких були передбачені судові. Якщо до прийняття Конституції України основним гарантом прав особи у досудовому провадженні мав бути прокурор, який давав санкції на взяття особи під варту, на обшук, накладення арешту на кореспонденцію та її виїмку, тепер таким гарантом цих та інших основних прав став суд (суддя).

Зокрема, згідно із ч. 2 ст. 29 Конституції України ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду (ч. 2 ст. 30 Конституції). Обмеження таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції також можливе лише за рішенням суду (ст. 31 Конституції).

Конституція України закріпила право кожної людини на судовий захист. Кожен має також право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна(ст.55 Конституції України).

Важливим послідовним кроком до подальшого формування в Україні правової держави і більш досконалого, з погляду визнання, закріплення в законі і забезпечення прав особи, кримінального процесу, стала ратифікація Україною ЄКПЛ, положення якої вона повністю визнала на своїй території, зокрема, дію ст. 46 Конвенції щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикції ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції [39].

Безпосереднє відношення до сфери кримінального процесу мають положення ЄКПЛ, зокрема, ст. 1 "Зобов'язання додержувати поваги до прав людини", ст. 2 "Право на життя", ст. 3 "Заборона катування", ст. 5 "Право на свободу та особисту недоторканність", ст. 6 "Право на справедливий суд", ст. 7 "Ніякого покарання без закону", ст. 8 "Право на повагу до приватного і сімейного життя", застосування яких ЄСПЛ у своїх рішеннях докорінно вплинуло на подальший розвиток кримінального процесу України.

Зазначимо, що законодавець України підтвердив своє зобов'язання виконувати остаточні рішення Суду в окремому Законі, наголосивши, що суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію та практику Суду [18].

Важливим для всіх видів судочинства, а особливо для кримінального, є положення Конституції України про те, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, яке ґрунтується на відповідних положеннях міжнародно-правових актів із прав людини, передусім Загальної декларації прав людини (ст. 10), МПГПП (ч. 1 ст. 14). Зокрема, делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються (ч. 1 і 2 ст. 124), як і створення надзвичайних та особливих судів (ч. 6 ст. 125).

У цьому формулюванні є певний елемент тавтології. Проте законодавець підкреслив це, пам'ятаючи гіркі уроки минулого, про політичні репресії в СРСР періоду 30–40-х – початку 50-х років минулого століття, коли роль суду ігнорувалася.

Так, 1934 року прийнято постанову центральних органів влади, якою було встановлено спрощений порядок слідства і судового розгляду справ про терористичні організації і терористичні акти: слідство у таких справах мало бути закінчено в строк не більше 10 днів; обвинувальний висновок вручався обвинуваченим за одну добу до розгляду справи в суді; справи слухалися без участі сторін; касаційне оскарження вироків, як і подання клопотань про помилування, не допускалося; вирок до вищої міри покарання приводився до виконання негайно після винесення вироку [54, с. 459].

Така скорочена процедура кримінального провадження була передбачена і в КПК УРСР [54, с. 459]. 1937 року внесено відповідні зміни до чинних КПК союзних республік [55, с. 266], зокрема і до КПК УРСР, які стосувалися розгляду справ про контрреволюційне шкідництво і диверсії. У цих справах обвинувальний висновок вручався обвинуваченим за одну добу до розгляду справ у суді. Касаційне оскарження не допускалось. Вироки про вищу міру покарання (розстріл) належало приводити до виконання негайно після відхилення клопотань засуджених про помилування.

Щоб не "обтяжувати" себе навіть такою скороченою процедурою провадження у справах про так звані "контрреволюційні злочини", влада вдавалася до позасудових репресій. Як зазначалося в Указі Президента СРСР М. С. Горбачова "Про відновлення прав жертв політичних репресій 20–50-х років" [64], масові репресії здійснювалися переважно шляхом позасудових розправ через так звані особливі наради, колегії, "двійки" та "трійки". Проте і в судах зневажались елементарні норми судочинства.

Автор "Історичної Правди", заступник директора Українського інституту національної пам'яті (УІНП) Дмитро Вєнєєв у своїй доповіді на засіданні Вченої ради УІНП з нагоди 75-ї річниці Великого терору в СРСР та Українській РСР і вшанування пам'яті його жертв повідомив таке:

"У 1920–1930-х рр. в СРСР запроваджено ідеологію та норми "революційної законності", на основі яких проводилися політичні репресії. "Революційна законність" базувалася на принципах "революційної доцільності" боротьби з контрреволюцією.

Упродовж1930–1937 рр. Кримінальний кодекс УСРР доповнено майже 60 новими статтями з тлумаченням понад 80 нових складів "контрреволюційних злочинів".

Відповідно до узагальнених статистичних зведень (підписані в 1964 р. головою КДБ УРСР В. Нікітченком – Галузевий державний архів СБ України, фонд 42, спр. 312) під час Великого терору 1937–1938 рр. в Україні засуджено 197617 осіб, левову частку з них приречено до страти – 122237 громадян.

Через особливі трійки НКВС–УНКВС УРСР пройшло 75670 засуджених (з них до вищої міри покарання – 29268 осіб, далі ця цифра подається у дужках), засуджено рішенням наркома внутрішніх справ СРСР та Прокурора СРСР – 38266 (32191), засуджено Особливою нарадою НКВС СРСР – 5891 (1826)".

Відтак **майже 120 тис. засуджених стали жертвами саме позасудових органів** (понад половина з них отримали вищу міру покарання) [3].

За даними КДБ СРСР у 1930–1953 рр. за обвинуваченням у контрреволюційних, державних злочинах судовими і всілякими несудовими органами винесено вироки і постанови щодо 3 778 234 осіб, з яких 786098 розстріляно. Серед них: державні й партійні керівники,

великі вчені, воєначальники, діячі літератури та мистецтва, господарські керівники, робітники і селяни, чекісти, які були проти методів єжовських і беріївських катів.

Одним із найважливіших нормативних актів, на основі яких здійснювався процес реабілітації репресованих громадян, став виданий у кінці існування СРСР Указ про додаткові заходи з відновлення справедливості щодо жертв репресій, які мали місце в період 30–40-х і на початку 50-х рр. [15]. Цим Указом були скасовані позасудові рішення, винесені трійками, колегіями, нарадами, не скасовані в судовому порядку на момент видання Указу. Усі громадяни, репресовані рішеннями цих позасудових органів, вважалися реабілітованими.

В Україні правовою підставою для повномасштабної роботи судів, органів прокуратури і безпеки з реабілітації громадян став Закон, яким Верховному Суду України було надано повноваження перегляду в порядку нагляду і за нововиявленими обставинами кримінальних справ, розглянутих Верховним Судом Української РСР, Верховним Судом Союзу РСР, військовими трибуналами та позасудовими органами, зокрема і за межами території колишнього Радянського Союзу, щодо осіб, які на момент застосування репресій були громадянами України (ч. 7 ст. 7) [37].

Не менш важливим аспектом розвитку кримінального процесу за Конституцією України 1996 року стало відновлення апеляційного провадження як основної сучасної форми перегляду судових рішень, від якого відмовилася радянська влада. Апеляція, як одна з основних форм перегляду судових рішень, була здавна відома в Україні.

Зокрема, апеляційне провадження було докладно врегульованj у так званому першому українському кодексі права – у "Правах, за якими судиться малоросійський народ" 1743 року [57] (далі – "Права…"). За його положеннями апеляція визначалася як "правильне відкликання і перенесення з нижчого суду до вищого справи сторін, що судяться, коли одна якась із них вважала себе скривдженою вироком, винесеним у її справі у цьому нижчому суді" (п. 1 артикулу 35). Як сторонам у цивільному процесі, так і підсудному та потерпілому у кримінальному процесі належало право подати апеляцію на тій підставі, що судове рішення не відповідало праву і справедливості. "Права…" визначали строки подання апеляції, перелік обставин, за яких подання апеляції не допускалось, підстави, строки й порядок її розгляду та вирішення, безумовні підстави для скасування судового рішення (артикули 36–37) тощо.

За Статутом кримінального судочинства Російської імперії 1864 року, який діяв і на українських землях, право на апеляцію мали підсудний, приватний обвинувач, прокурор, цивільний позивач і цивільний відповідач, а в окремих випадках – поліція (гл. 2 розд. V "Об отзывах и протестах на приговоры неокончательные") [66].

У період Української Народної Республіки Центральна Рада, прагнучи створити власну судову систему, своїм Законом від 17 грудня 1917 року "Про заведення апеляційних судів" [68, с. 1] передбачила створення трьох апеляційних судів – Київського, Харківського й Одеського замість ліквідованих з 1 грудня 2017 року колишніх Київської, Харківської та Новочеркаської судових палат, визначила статус цих судів, причому повноваження, обсяг розгляду та внутрішня організація нових апеляційних судів майже не відрізнялися від попередніх судових палат, ліквідованих "за відчуженість і неприхильність до українського життя". Порядок комплектування судів визначався Законом від 23 грудня 1917 року "Про умови обсадження і порядок обрання суддів Генерального і апеляційних судів" [68, с. 1].

Проте Радянська влада не сприйняла апеляцію як можливість самостійного розгляду справи судом другої інстанції за скаргами сторін. У 1918–1919 рр. [53, 56] у зв'язку з ліквідацією судової системи, що існувала у Російській імперії, і введенням народного суду апеляцію скасовано як таку, що нібито послаблювала діяльність суду першої інстанції, ускладнювала і затягувала процес, і введено касацію, яка не дозволяла суду другої інстанції повторно, з проведенням власного судового слідства, переглядати цивільну чи кримінальну справу.

Відразу після набуття Україною незалежності питання про відновлення апеляції поставлено в Концепції судово-правової реформи в Україні [47], в якій серед основних принципів судово-правової реформи передбачено, зокрема, створення такого судочинства, яке максимально гарантувало б право на судовий захист, рівність громадян перед законом, створило б умови для дійсної змагальності й реалізації презумпції невинуватості; перевірки законності й обґрунтованості судових рішень в апеляційному і касаційному порядку та за нововиявленими обставинами.

Відновлення апеляції відбулося на конституційному рівні у вигляді однієї з основних засад судочинства "забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, установлених законом (п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України в редакції 28 червня 1996 року).

Принагідно зазначимо, забігаючи наперед, що в редакції Закону, яким було внесено зміни до Конституції України щодо правосуддя у 2016 році ця основна засада судочинства отримала іншу назву – "Забезпечення права на апеляційний перегляд справи й у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення" [21].

Тобто було визначено апеляційний перегляд як основну форму перегляду судових рішень (п. 8 ч. 2 ст. 129). Згідно з ч. 1 ст. 424 КПК у касаційному порядку можуть бути оскаржені вироки та ухвали про застосування або відмову у застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру суду першої інстанції після їхнього перегляду в апеляційному порядку.

Важливим аспектом розвитку кримінального процесуального законодавства України стала так звана "мала судова реформа" 2001 року. Вона тісно пов'язана з ратифікацією ЄКПЛ і прийняттям Конституції України, а саме з тими застереженнями, які були викладені у Законі про ратифікацію Конвенції і в Перехідних положеннях Конституції України. Ідеться про посилення судових гарантій прав особи під час досудового розслідування.

Приймаючи Конституцію 1996 року, Верховна Рада України у п. 13 розд. XV "Перехідні положення" зазначила, що протягом п'яти років після набуття чинності цією Конституцією зберігається існуючий порядок арешту, тримання під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, а також порядок проведення огляду й обшуку житла або іншого володіння особи.

У Законі про ратифікацію Конвенції, Верховна Рада також зробила застереження про те, що положення п. 1 ст. 5 та ст. 8 Конвенції застосовуються в частині, що не суперечить п. 13 розд. XV "Перехідні положення" та відповідно статтям 106 і 157, 177 і 190 КПК України щодо затримання особи та дачі прокурором санкції на арешт і щодо дачі прокурором санкції на обшук, а також щодо огляду житла.

Зазначені застереження мали діяти до внесення відповідних змін до КПК України або до прийняття нового КПК України, але не довше ніж до 28 червня 2001 року. Це означало, що запровадження судового дозволу на обмеження конституційних і конвенційних прав особи на свободу і особисту недоторканність, недоторканність житла, на повагу до приватного життя відкладалося на 5 років. Вод-

ночас, стосовно необхідності дотримання судової гарантії таємниці листування, телефонних розмов і телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції України) п'ятирічної "відстрочки" передбачено не було, вона мала діяти з дня набуття чинності Конституцією України, тобто з 28 червня 1996 року (ст. 160 Конституції).

2001 року внесено зміни до КПК України, якими **з**азначені судові гарантії прав особи під час досудового розслідування були закріплені і конкретизовані у відповідних статтях КПК України. Тепер вони передбачили здійснення вже не із санкції прокурора (ст. 157, 183, 187 КПК 1960 року), а лише на підставі мотивованої постанови судді обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту і продовження строків тримання обвинуваченого під вартою (ст. 165-2, 165-3 КПК), обшуку житла чи іншого володіння особи і примусової виїмки із житла чи іншого володіння особи (ст. 177, 178 КПК), а накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку – лише на підставі мотивованої постанови голови апеляційного суду або його заступника (ст. 167 КПК).

У цьому ж році законом прокурора і слідчого позбавлено повноважень на звільнення обвинуваченого (особи) від кримінальної відповідальності шляхом закриття кримінальної справи, коли внаслідок зміни обстановки вчинене особою діяння втратило характер суспільно небезпечного або ця особа перестала бути суспільно небезпечною; у зв'язку з дійовим каяттям; у зв'язку з примиренням обвинуваченого з потерпілим; у зв'язку із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 7, 7-1, 7-2, 7-3, 8, 9, 10, 11-1 КПК України 1960 року), і ці повноваження передано до суду. Прокурору, слідчому (за наявності згоди прокурора) натомість надано повноваження скласти постанову про передачу справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого (особи) від кримінальної відповідальності [23].

Варто зазначити, що внесення впродовж наступних 10 років численних змін до КПК 1960 року значною мірою сприяло створенню процесуального механізму належного з'ясування обставин кримінальної справи, забезпеченню прав учасників кримінального процесу, особливо з уведенням судових гарантій прав особи у досудовому провадженні у разі застосування заходів процесуального примусу.

Проте внесення несистемних змін до значною мірою застарілої загальної процесуальної форми кримінального провадження не могло замінити підготовку і прийняття нового КПК України, побудованого на сучасних засадах, визначених міжнародно-правовими актами з прав людини і судочинства і Конституцією України 1996 року. ЄСПЛ у своїх численних рішеннях у справах проти України зазначав про недотримання положень ратифікованої Україною ЄКПЛ щодо справедливої процедури кримінального провадження, особливо щодо забезпечення права на свободу й особисту недоторканність, права на справедливий суд (ст. 5 і 6 Конвенції).

Зокрема, у рішенні у справі "Харченко проти України" [41] він указав на системний характер проблеми забезпечення права на свободу й особисту недоторканність і необхідність невідкладно запровадити конкретні реформи в законодавстві і практиці, щоб забезпечити їхню відповідність вимогам ст. 5 Конвенції (ст. 101 рішення).

Слід зазначити, що ще 1995 року ПАРЄ однією з умов надання Україні статусу члена Ради Європи визначила необхідність "протягом року з дня вступу до Ради Європи прийняти новий Кримінально-процесуальний кодекс [4]. На цьому наголошувалось і в наступних резолюціях ПАРЄ.

Увесь цей час тривала робота з підготовки нового КПК України, яка стала більш інтенсивною з прийняттям нових концепцій із питань удосконалення судівництва та реформування кримінальної юстиції України [44, 45].

У цей період різними робочими групами підготовлено кілька проєктів нового КПК України, положення яких були предметом жвавих обговорень і дискусій як науковців, так і практиків, експертних оцінок експертів Ради Європи. І, нарешті, 13 квітня 2012 року Верховна Рада України, узявши за основу проєкт КПК, підготовлений робочою групою Міністерства юстиції України спільно з Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права при Президентові України**, прийняла новий Кримінальний процесуальний кодекс України,** який набрав чинності з 20 листопада 2012 року [49].

Як і інші великі за обсягом закони, цей Кодекс не є ідеальним, таких просто не існує. Але він, маючи на меті вдосконалення правового регулювання кримінального провадження в Україні, по-перше, увібрав у себе відповідні найважливіші положення з Конституції України та міжнародно-правових актів з прав людини і судочинства і, по-друге, урегулював низку питань, які були важливими для кримінального провадження, але або були неврегульовані або частково регулювалися іншими законами чи підзаконними актами.

Із цього погляду важливими новелами у КПК України 2012 року є такі.

По-перше, з акцентом на права особи визначено зміст кримінального процесуального законодавства України і завдання кримінального провадження. Розкриваючи зміст кримінального процесуального законодавства України (ч. 2 ст. 1 КПК), яким визначається порядок кримінального провадження в Україні, КПК передбачив його складовими, окрім самого Кодексу, передусім відповідні положення Конституції України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. На необхідності додержуватися їхніх вимог органами й особами, які здійснюють кримінальне провадження, наголошується і в ст. 9 КПК, яка закріплює засаду законності.

Визначаючи завдання кримінального провадження, законодавець у кожній складовій цих завдань наголошує на необхідності забезпечення прав особи:

завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК).

По-друге, уперше в КПК окремою главою (гл. 2. розд. 1) визначено засади кримінального провадження, на яких ґрунтується вся система кримінального процесу і які засвідчують, що, крім тих засад, які розрізнено закріплювалися в КПК раніше, особливу увагу приділено тим новим, які пов'язані з необхідністю забезпечення прав людини у кримінальному процесі, це, зокрема – верховенство права, доступ до правосуддя, змагальність сторін і свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні їхньої переконливості, розумність процесуальних строків, повне фіксування судового процесу технічними засобами.

По-третє, закріплено право кожного обвинуваченого на суд присяжних (у складі двох суддів і трьох присяжних) – у кримінальних провадженнях у суді першої

інстанції щодо злочинів, за вчинення яких КК України передбачено довічне позбавлення волі, за клопотанням обвинуваченого або одного з них, якщо їх кілька у цьому кримінальному провадженні (ч. 5 ст. 124 Конституції України, ч. 3 ст. 31 КПК), передбачено провадження в суді присяжних як особливий порядок провадження в суді першої інстанції (параграф 2 гл. 30 КПК).

По-четверте, розширено, порівняно з КПК 1960 року, повноваження слідчого судді, пов'язані з охороною і захистом прав особи на стадії досудового розслідування. У КПК визначено, що слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення в порядку, передбаченому КПК, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст. 247 КПК, – голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду.

Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК). Під час досудового розслідування слідчий суддя розглядає:

1) клопотання слідчого, прокурора про дозвіл на проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема обшуку (ст. 233-235 КПК), і негласних слідчих (розшукових) дій;

2) клопотання учасників досудового розслідування про застосування запобіжних заходів та інших заходів забезпечення кримінального провадження. Причому для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні (ст. 132 КПК);

3) усі клопотання про відводи, заявлені будь-якому учаснику досудового розслідування (ч. 2 ст. 81 КПК);

4) скарги на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора (ст. 303 КПК);

5) клопотання учасників кримінального провадження про допит свідка, потерпілого у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання їх показань під час досудового розслідування, якщо існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжка хвороба, наявність інших обставин можуть унеможливити їх допит у суді або вплинути на повноту чи достовірність показань ("депонування показань"). При ухваленні судового рішення за результатами судового розгляду кримінального провадження суд може не врахувати докази, отримані у такому порядку, лише навівши мотиви такого рішення (ч. 2 і 3 ст. 225 КПК);

6) виконує інші обов'язки щодо захисту прав людини (ст. 206 КПК).

По-п'яте, значну увагу приділено законодавцем визначенню поняття недопустимості доказів, отриманих унаслідок істотного порушення прав і свобод людини (ч. 1 ст. 87 КПК), і порядку визнання доказів недопустимими судом як під час їхнього оцінювання в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення, так і під час судового розгляду, а сторонам кримінального провадження, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надав право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими (ст. 89 КПК).

Зокрема, він зобов'язав суд визнавати істотними порушеннями прав людини й основоположних свобод такі діяння:

– здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;

– отримання доказів унаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження;

– порушення прав особи на захист;

– отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їхнього отримання з порушенням цього права;

– порушення права на перехресний допит (ч. 2 ст. 87 КПК).

По-шосте, з урахуванням того, що запобіжні заходи й інші заходи забезпечення кримінального провадження (ст. 131 КПК) є заходами процесуального примусу, які пов'язані з можливістю істотного обмеження прав особи, КПК не лише визначив підстави, умови, порядок і строки їхнього застосування, але і вперше встановив вимогу, за якою органи й особи, які здійснюють кримінальне провадження і застосовують заходи забезпечення кримінального провадження, зобов'язані врахувати можливість отримати відповідні речі і документи чи забезпечити належну поведінку учасників кримінального провадження іншими способами, не пов'язаними з таким обмеженням прав і не застосовуючи їх (ч. 4 ст. 132 КПК).

Стосовно застосування запобіжних заходів, яке пов'язане з найбільшим обмеженням прав особи, КПК передбачив ще більш категоричні заборони. Слідчий, дізнавач, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, якими є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду, перешкоджати кримінальному провадженню, учинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити те, в якому підозрюється, обвинувачується (ст. 177 КПК). Слідчий суддя, суд відмовляє в застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам (ч. 3 ст. 176 КПК).

По-сьоме, закон (ст. 223 КПК) установлює низку більш суворих і нових вимог до проведення слідчих (розшукових) дій, які пов'язані із забезпеченням прав учасників досудового розслідування:

– ужиття слідчим, прокурором належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені;

– роз'яснення перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, їхніх прав, обов'язків і відповідальності;

– заборона проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 години), за винятком невідкладних випадків, коли затримка з їхнім проведенням може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного;

– у разі отримання під час проведення слідчої (розшукової) дії доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язаний провести відповідну слідчу (розшукову) дію в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності;

– слідча (розшукова) дія, що здійснюється за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, проводиться за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній, та ін.

По-восьме, уперше передбачено в новому КПК України (гл. 21) негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НСРД), як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом (ч. 1 ст. 246 КПК).

Зрозуміло, що таємний характер проведення цих процесуальних дій не забезпечує таких самих прав учасників кримінального провадження, як під час звичайних слідчих (розшукових) дій. Це враховує й законодавець, установлюючи певні умови для їхнього проведення. Так, згідно з ч. 2 ст. 246 КПК вони проводяться лише у випадках, коли відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Переважна більшість НСРД проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. У випадках, передбачених КПК, рішення про їхнє проведення приймається слідчим суддею за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором. Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних НСРД та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення цих дій. Виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої НСРД, як контроль за вчиненням злочину. У рішенні про проведення НСРД обов'язково зазначається строк її проведення, який може бути продовжений.

Стаття 253 КПК передбачає, що особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення НСРД, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження. Конкретний час повідомлення визначається з урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення НСРД. Відповідне повідомлення про факт і результати НСРД має бути здійснене протягом 12 місяців із дня припинення таких дій, але не пізніше звернення прокурора до суду з обвинувальним актом.

Результати НСРД можуть використовуватися в доказуванні. Згідно зі ст. 256 КПК протоколи щодо проведення НСРД, аудіо- або відеозаписи, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час проведення НСРД речі і документи або їхні копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших СРД під час досудового розслідування. Особи, які проводили НСРД або були залучені до їхнього проведення, а також особи, з приводу дій або контактів яких проводилися такі дії, можуть бути допитані як свідки.

Матеріали, здобуті під час досудового розслідування шляхом проведення НСРД і які прокурор має використовувати в суді як докази обвинувачення, мають бути, по можливості, розсекречені і відкриті стороні захисту в порядку відкриття матеріалів іншій стороні згідно зі ст. 290 КПК України. Оскільки процедура розсекречування матеріалів може бути досить складною і тривалою, ці матеріали, як уточнила Велика Палата Верховного Суду у своїй постанові, можуть бути відкриті стороною обвинувачення іншій стороні не лише після закінчення досудового розслідування до передачі обвинувального акта до суду, але й під час розгляду справи в суді за умови своєчасного вжиття прокурором усіх необхідних заходів для їхнього отримання [51].

Закріплюючи у КПК 2012 року НСРД, законодавець України намагався враховувати рекомендації РЄ [59], де зазначається, що "особливі методи розслідування" означають методи, які застосовуються компетентними органами у галузі кримінальних розслідувань із метою розкриття і розслідування тяжких злочинів і встановлення підозрюваних і спрямовані на збирання інформації таким чином, щоб не викликати підозр у об'єкта розслідування" (абз.1 розд. I Додатка до Рекомендації), "Держави-члени повинні, відповідно до вимог ЄКПЛ, зазначити у своєму законодавстві обставини й умови, за яких компетентні органи мають право вдатися до використання особливих методів розслідування" (п. а/1 розд. II Додатка).

По-дев'яте, у судовому провадженні, за КПК України 2012 року, передбачено більш повне і послідовне здійснення засади змагальності сторін і свободи в поданні ними суду своїх доказів і доведенні перед судом їхньої переконливості (ст. 22 КПК).

Суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків (ч. 6 ст. 22 КПК). При цьому головуючий у судовому засіданні керує ходом судового засідання, забезпечує додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи із судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження (ч. 1 ст. 321 КПК).

По-десяте, КПК 2012 року, ґрунтуючись на новій системі засад кримінального провадження (верховенства права, доступу до правосуддя, розумності строків кримінального провадження тощо), відмовився від інституту повернення судом кримінальної справи на додаткове розслідування з мотивів неповноти або неправильності досудового слідства, коли ця неповнота або неправильність не могла бути усунута в судовому засіданні (ч. 1 ст. 281 КПК 1960 року).

Цей інститут був передбачений і досить широко застосовувався за КПК 1960 року і нерідко у повернутій на додаткове розслідування кримінальній справі слідчим, прокурором приймалося рішення про її закриття, зокрема і за реабілітуючими обставинами: за відсутністю події злочину, відсутністю в діянні складу злочину, у разі недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину ((п. 1 і 2 ч. 1 ст. 6, п. 2 ст. 213 КПК 1960 року), за якими суд, як орган правосуддя, мав би ухвалити виправдувальний вирок (ч. 4 ст. 327 КПК 1960 року).

На відміну від КПК 1960 року, за чинним КПК України, якщо під час судового розгляду виникне необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом, суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії. У разі прийняття такого рішення суд відкладає судовий розгляд на строк, достатній для проведення слідчої (розшукової) дії та ознайомлення учасників судового провадження з її результатами. Проте суд відмовляє в задоволенні клопотання прокурора, якщо він не доведе, що слідчі (розшукові) дії, про проведення яких він просить, не могли бути проведені під час досудового розслідування через те, що не були і не могли бути відомі обставини, які свідчать про необхідність їхнього проведення (ч. 3 і 4 ст. 333 КПК).

КПК 2012 року передбачено нові види кримінальних проваджень:

- кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю (гл. 40),
- кримінальне провадження на підставі угод про примирення між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, а також угод між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості (гл. 35),
- кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб (гл. 37),
- кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (гл. 41).

Уперше в КПК окремо врегульовано також питання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження (розд. VII) і, з урахуванням положень міжнародних договорів, які стосуються кримінального процесу, – питання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження: міжнародна правова допомога під час проведення процесуальних дій (гл. 43), видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція) – гл. 44; кримінальне провадження в порядку перейняття (гл. 45); визнання і виконання рішень судів іноземних держав і передача засуджених осіб (гл. 46).

Важливість цього етапу для розвитку кримінального процесу України полягає насамперед у тому, що у цей період була проведена велика робота із систематизації кримінального процесуального законодавства України, за результатами якої, з урахуванням вимог Конституції України, міжнародно-правових актів із прав людини і судочинства, рішень ЄСПЛ, було прийнято перший у незалежній Україні новий Кримінальний процесуальний кодекс, який є своєрідною процесуальною конституцією для органів і осіб, які здійснюють кримінальне провадження, і для фізичних і юридичних осіб, які залучаються до сфери кримінального провадження, з визначенням у ньому належної правової процедури кримінального провадження, що має забезпечувати швидке, повне і неупереджене досудове розслідування і судовий розгляд і прийняття законних, обґрунтованих і справедливих процесуальних рішень. Підкреслюючи значення КПК України, законодавець наголосив, що закони й інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати цьому Кодексу. Під час здійснення кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить цьому Кодексу (ч. 3 ст. 9 КПК).

3. Розвиток кримінального процесу після прийняття КПК України 2012 року

Після прийняття КПК України 2012 року до нього були внесені досить важливі зміни та доповнення, зокрема до статей КПК, які були спрямовані на вдосконалення правового регулювання реалізації конвенційних прав кожної особи на доступ до правосуддя, справедливий судовий розгляд, на захист, на свободу й особисту недоторканність (ст. 5 і 6 ЄКПЛ) як під час досудового розслідування, так і в судовому провадженні, у тому числі і зміни, які пов'язані з трагічними подіями в житті держави Україна.

3.1. Особливості правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності в умовах проведення АТО

В умовах анексії Російською Федерацією Криму й окупації окремих районів Донецької та Луганської областей і через неможливість здійснювати там правосуддя Україна вимушена була скористатися передбаченою ст. 4 МПГПП та ст. 15 ЄКПЛ можливістю відступу від зобов'язань під час надзвичайної ситуації, яка передбачає, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань, за цим Пактом і за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

У травні 2015 року Верховна Рада України своєю постановою затвердила Заяву Верховної Ради України "Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод" [40]. Ідеться про відступ від зобов'язань, визначених п. 3 ст. 2, ст. 9, 12, 14 та 17 МПГПП та ст. 5, 6, 8 та 13 ЄКПЛ (про право на свободу й особисту недоторканність, право на справедливий суд, право на повагу до приватного і сімейного життя, право на ефективний засіб юридичного захисту), на період до повного припинення збройної агресії Російської Федерації, а саме, до моменту виведення всіх незаконних збройних формувань, керованих, контрольованих і фінансованих Російською Федерацією, російських окупаційних військ, їх військової техніки з території України, відновлення повного контролю України за державним кордоном України, відновлення конституційного ладу та порядку на окупованій території України.

Відступ полягав у тому, що прийнятими Верховною Радою України 12 серпня 2014 року Законами було передбачено:

1) як виняток, можливість здійснення в районі проведення довготривалої АТО превентивного затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години, але не більше ніж 30 діб, за згодою прокурора та без ухвали слідчого судді, суду [19];

2) на час проведення АТО вводиться особливий режим досудового розслідування, відповідно до якого повноваження слідчих суддів, визначені чинним КПК України, тимчасово передаються відповідним прокурорам, які набувають додаткових процесуальних прав, і діє цей режим виключно в районі проведення АТО та за умови неможливості слідчого судді виконувати повноваження, визначені чинним КПК України [24]. КПК України доповнено новим розділом IX-1 "Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції" з однією статтею 615 з такою самою назвою, який нині має нову редакцію назви від 27 квітня 2021 року [25].

Стаття 615 КПК передбачила, що на місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, передбачених ст. 163, 164 (розгляд і вирішення питання про тимчасовий доступ до речей і документів), 234, 235 (надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи), 247 та 248 (надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії) цього Кодексу, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених ст. 109-114-[1], 258-258-[5], 260-263-[1], 294, 348, 349, 377-379, 437-444 КК України, ці повноваження виконує відповідний прокурор;

3) на час проведення АТО було передбачено зміну територіальної підсудності судових справ, підсудних судам, розташованим у районі проведення АТО, та підслідності кримінальних правопорушень, учинених у районі проведення АТО, у разі неможливості здійсню-

вати досудове розслідування через фактичну відсутність функціонування судів та органів досудового розслідування в окремих районах Донецької і Луганської областей, спричинену збройною агресією Російської Федерації та діями терористичних угруповань, підтримуваних Російською Федерацією [19].

3.2. Запровадження спеціального кримінального провадження (in absentia)

В умовах воєнної агресії Російської Федерації проти України було запроваджено спеціальне досудове розслідування і спеціальне судове провадження (in absentia).

Це – провадження щодо осіб, які підозрюються у вчиненні тяжких і особливо тяжких злочинів проти основ національної безпеки України, проти життя і здоров'я особи, проти громадської безпеки (зокрема, дії, що спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК), державна зрада, диверсія, шпигунство, умисне вбивство; створення злочинної організації, бандитизм, терористичний акт та ін.), але переховуються від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності й оголошені у міждержавний та/або міжнародний розшук (ч. 5 ст. 139, глава 24-1 "Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень", ч. 3 ст. 323 КПК) [14].

Пізніше Законом від 27 квітня 2021 року було уточнено визначення суб'єкта, стосовно якого має здійснюватися спеціальне кримінальне провадження, – стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук [25].

Згідно із ч. 5 ст. 139 КПК ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим, який оголошений у міжнародний розшук, та/або який виїхав, та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження.

Внесеними до КПК України зазначеними змінами і доповненнями врегульовано особливості встановлення обставин кримінального провадження щодо відсутнього підозрюваного, обвинуваченого і порядку вручення йому повідомлення про підозру, обвинувального акта й інших процесуальних документів і забезпечення інших прав відсутнього підозрюваного, обвинуваченого.

У цьому випадку згідно з ч. 2 ст. 7 КПК зміст і форма кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (inabsentia) повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 цієї статті, з урахуванням особливостей, установлених законом. Сторона обвинувачення зобов'язана використати всі передбачені законом можливості для дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого (зокрема, прав на захист, на доступ до правосуддя, таємницю спілкування, невтручання у приватне життя) у разі здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (inabsentia).

Ухвалу щодо здійснення спеціального досудового розслідування стосовно відсутнього підозрюваного виносить слідчий суддя за клопотанням слідчого, прокурора, а про здійснення спеціального судового провадження щодо відсутнього обвинуваченого – суд за клопотанням прокурора (ч. 3 ст. 297-4, ч. 3 ст. 323 КПК). У разі ухвалення вироку за наслідками кримінального провадження, в якому здійснювалося спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження (in absentia), суд окремо обґрунтовує, чи були здійснені стороною обвинувачення всі можливі передбачені законом заходи щодо дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого на захист і доступ до правосуддя з урахуванням встановлених законом особливостей такого провадження (ч. 5 ст. 374 КПК).

Внесеними Законом від 27 квітня 2021 року змінами і доповненнями до КПК установлено додаткові гарантії права обвинуваченого, який з'явився в суд, на справедливий судовий розгляд. Згідно з ч. 4 ст. 323 КПК, якщо після постановлення ухвали про спеціальне судове провадження обвинувачений з'явився або був доставлений до суду, судовий розгляд продовжується з моменту постановлення такої ухвали згідно із загальними правилами, передбаченими цим Кодексом. За клопотанням сторони захисту суд продовжує судовий розгляд із моменту з'явлення або доставлення обвинуваченого до суду та повторно досліджує окремі докази, які досліджувалися за відсутності обвинуваченого (якщо про таке дослідження доказів просить сторона захисту).

3.3. Удосконалення правового регулювання права особи на свободу й особисту недоторканність

До КПК України 2012 року були внесені також досить важливі зміни та доповнення, спрямовані на вдосконалення правового регулювання реалізації конституційного і конвенційного права кожної особи на свободу й особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України, ст. 5 ЄКПЛ) як під час досудового розслідування, так і в судовому провадженні.

По-перше, було визнано таким, що не відповідає вимогам ЄКПЛ і Конституції України положення ч. 5 ст. 176 КПК, якою ця стаття була доповнена Законом від 7 жовтня 2014 року у зв'язку із запровадженням спеціального кримінального провадження і згідно з якою запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки, домашнього арешту, застави не можуть бути застосовані до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України та громадської безпеки, передбачених ст. 109–114-1, 258–258-5, 260, 261 Кримінального кодексу України, тобто мав застосовуватися лише один запобіжний захід – тримання під вартою.

Із цього приводу ЄСПЛ, з урахуванням положень ст. 6 ЄКПЛ, у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що тяжкість злочину є істотною обставиною, але вона не повинна вимагати безальтернативності запобіжного заходу найбільш суворого [41]. З таких же мотивів Конституційний Суд України своїм рішенням від 25 червня 2019 року № 7-р/2019 визнав положення ч. 5 ст. 176 КПК України неконституційним і таким, що втрачає чинність із дня ухвалення ним рішення [63].

По-друге, нарешті вирішено проблемне питання, яке стосувалося передбаченої Кодексом (третє речення ч. 3 ст. 315 КПК) можливості автоматичного, за відсутності клопотань сторін, продовження судом під час підготовчого судового провадження застосування заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжного заходу, обраного щодо обвинуваченого ще під час досудового розслідування. Такий підхід законодавця не відповідав положенням ст. 5 ЄКПЛ щодо підстав і порядку обмеження права людини на свободу й особисту недоторканність та рішенням ЄСПЛ із застосування цієї статті, в яких він звертав увагу на те, що тримання під вартою без відповідного судового рішення, особливо протягом періоду після закінчення слідст-

ва та до початку судового розгляду, а також на підставі судових рішень, винесених на стадії судового розгляду, які не містять визначених строків подальшого тримання під вартою, суперечить вимогам ст. 5 Конвенції [41]. Згідно з практикою застосування ЄСПЛ п. 3 ст. 5 Конвенції після спливу певного проміжку часу існування лише обґрунтованої підозри перестає бути підставою для позбавлення свободи, і судові органи мають навести інші підстави для продовження тримання особи під вартою; до того ж такі підстави мають бути чітко наведені національними судами (п. 60 рішення від 6 листопада 2008 року у справі "Єлоєв проти України") [60].

Конституційний Суд України у своєму рішенні констатував, що положення Кодексу в частині, що передбачає поширення продовження застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а саме запобіжних заходів у виді домашнього арешту чи тримання під вартою, обраних під час досудового розслідування, без клопотань учасників кримінального провадження, зокрема прокурора, та без перевірки судом обґрунтованості підстав для їхнього застосування, за яких такі запобіжні заходи були обрані на стадії досудового розслідування, суперечить вимогам Конституції України, є неконституційним, а тому втрачає чинність із моменту ухвалення ним цього рішення [62].

Саме таким чином уже врегульовано це питання стосовно судового розгляду. Згідно з ч. 3 ст. 331 КПК України незалежно від наявності клопотань сторони обвинувачення або захисту суд зобов'язаний розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. За наслідками розгляду питання суд своєю вмотивованою ухвалою скасовує, змінює запобіжний захід у вигляді тримання під вартою або продовжує його дію на строк, що не може перевищувати двох місяців.

По-третє, тривалий час існувала проблема, яка привертала увагу і ЄСПЛ у зв'язку з констатацією у його рішеннях порушення вимог ст. 5 і 6 Конвенції щодо дотримання розумних строків тримання обвинуваченого під вартою, і Конституційного Суду України. На це мусив звернути свою увагу і законодавець України. Ідеться про те, що рішення суду про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою могло бути оскаржене стороною захисту лише одночасно з рішенням, яким завершувався судовий розгляд, а судовий розгляд міг тривати досить довго – місяцями, а інколи й роками.

Частина 2 ст. 392 КПК передбачала, що ухвали, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судових рішень, передбачених ч. 1 цієї статті, окремому оскарженню не підлягають. Заперечення проти таких ухвал могли бути включені до апеляційної скарги на судові рішення, передбачені ч. 1 цієї статті.

Конституційний Суд України у своєму рішенні дійшов висновку, що положення Кодексу в частині неможливості окремого апеляційного оскарження ухвали суду першої інстанції про продовження строку тримання під вартою не гарантують особі ефективної реалізації її конституційного права на судовий захист, не відповідають критеріям справедливості та співмірності (пропорційності), не забезпечують справедливого балансу інтересів особи та суспільства, а тому суперечать вимогам Конституції України. Він визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення КПК України щодо унеможливлення окремого апеляційного оскарження ухвали суду про продовження строку тримання під вартою, постановленої під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті [61].

Відповідно до цього рішення 2 грудня 2020 року Верховна Рада України прийняла закон, яким, зокрема, доповнила ст. 331 КПК частиною 4 такого змісту:

"Ухвала суду про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, постановлена під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті може бути оскаржена в апеляційному порядку. Подання такої скарги не зупиняє судовий розгляд у суді першої інстанції" [27].

3.4. Зміни в системі органів, які здійснюють кримінальне провадження щодо корупційних злочинів

Ратифікувавши 2006 року Конвенцію ООН проти корупції [42] і Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією [50], Україна набула статусу Сторони Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції з 2 грудня 2009 року, а Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією з 1 березня 2010 року стосовно застосування відповідно до їхніх положень заходів щодо запобігання, розслідування та кримінального переслідування за корупцію.

Після прийняття КПК України 2012 року для реалізації цих міжнародно-правових зобов'язань у 2014 році прийнято Закон "Про запобігання корупції" [30], який визначає правові й організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст і порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень.

Також було прийнято закони про органи, які мають здійснювати кримінальне провадження про корупційні злочини:

- про Національне антикорупційне бюро України [9] як державний правоохоронний орган, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності (ч. 5 ст. 216 КПК України), а також запобігання вчиненню нових (ст. 1 Закону),
- про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру як самостійний структурний підрозділ Офісу Генерального прокурора [13], яка здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України і підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях (ст. 8 Закону),
- про Вищий антикорупційний суд [10], який є постійно діючим вищим спеціалізованим судом у системі судоустрою України і здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом, а також шляхом здійснення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у таких кримінальних провадженнях (ч. 1 ст. 1 і ч. 1 ст. 4 Закону). Згідно із ч. 1 ст. 33-1 КПК Вищому антикорупційному суду підсудні кримінальні провадження стосовно корупційних кримінальних правопорушень, передбачених у примітці ст. 45 КК України, статтями 206-2, 209, 211, 366-2, 366-3 КК України, якщо наявна хоча б одна з умов, передбачених п. 1–3 ч. 5 ст. 216 КПК України.

У кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень з'явився новий учасник кримінального провадження, який покликаний допомогти у викритті корупційних діянь. Це – викривач корупції – фізична

особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулась із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування (п. 16-2 ч. 1 ст. 3 КПК, п. 1.1 Закону України "Про внесення змін до закону України "Про запобігання корупції" щодо викривачів корупції" від 17 жовтня 2019 року і яка за повідомлення про корупційний злочин та сприяння його розкриттю має право на виплату винагороди (ст. 131-1 КПК) [20].

Зазначимо також, що після прийняття КПК 2012 року відбулися й інші зміни в системі органів, які здійснюють кримінальне провадження.

По-перше, нарешті було вирішено питання про позбавлення прокуратури функції здійснення досудового розслідування у зв'язку з неприпустимістю здійснення одним органом і досудового розслідування, і нагляду за законністю цього досудового розслідування.

Законодавець ще під час прийняття Конституції України 1996 року передбачив у п. 9 розділу XV "Перехідні положення", що "прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію досудового розслідування до початку функціонування органів, яким законом будуть передані відповідні функції". Частину кримінальних справ, підслідних слідчим прокуратури (зокрема, про вбивства, зґвалтування), було передано до підслідності слідчих органів внутрішніх справ (нині – слідчих органів Національної поліції України) ще до прийняття КПК 2012 року [26]. Пунктом 4 розд. XIII "Перехідні положення" Закону про прокуратуру" передбачено, що слідчі органів прокуратури здійснюють досудове розслідування у визначеному КПК України порядку до початку діяльності Державного бюро розслідувань, але не пізніше п'яти років після набрання чинності КПК України до початку діяльності Державного бюро розслідувань [13].

2015 року прийнято Закон "Про Державно бюро розслідувань" (далі – ДБР) і після початку здійснення ДБР функції досудового розслідування йому були передані кримінальні провадження слідчими органів прокуратури [11].

По-друге, з метою створення єдиного державного органу, відповідального за боротьбу з економічними злочинами, й уникнення дублювання відповідних функцій у різних правоохоронних органах було прийнято Закон "Про Бюро економічної безпеки України", який набрав чинності з 25 березня 2021 року і за яким створено Бюро економічної безпеки України (БЕБ України) – орган центральної виконавчої влади, на який покладається завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави (ст. 1 Закону) [38].

Цей орган створено замість податкової міліції, яка ліквідовується, він також переймає на себе функції Національної поліції України і Служби безпеки України з розслідування злочинів у сфері публічних фінансів і господарювання з метою уникнення дублювання відповідних функцій у різних правоохоронних органах. Детективи БЕБ України мають у межах своєї компетенції, визначеної Законом "Про оперативно-розшукову діяльність" та КПК України, здійснювати оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності БЕБ України (ст. 216 КПК).

ВИСНОВКИ

Після розпаду Радянського Союзу і з проголошенням незалежності Україна як суб'єкт міжнародного права вже у першому засадничому документі – Декларації про державний суверенітет України – заявила про визнання переваги загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права (ст. X), з урахуванням потреб всебічного забезпечення прав і свобод людини і визнаючи необхідність побудови правової держави. Цими положеннями й визначався основний зміст становлення і розвитку кримінального процесу України на всіх його етапах. Уже на першому етапі, упродовж 1990–1994 років було прийнято закони, які визначали правовий статус основних суб'єктів кримінального процесу (про суд, прокуратуру, СБУ, міліцію, адвокатуру) та з інших важливих питань, пов'язаних із кримінальним процесом (про попереднє ув'язнення, про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів досудового розслідування, прокуратури і суду), внесено зміни до чинного на той час КПК 1960 року в частині завдань кримінального процесу та його змісту з акцентуванням на необхідності забезпечення прав особи як під час досудового розслідування, так і в судовому провадженні.

Основним, базовим, етапом розвитку кримінального процесу став період, коли Україна 1996 року прийняла свою Конституцію, в якій проголосила себе правовою державою (ст. 1), а утвердження і забезпечення прав і свобод людини – своїм головним обов'язком (ст. 3), закріпила основні засади судочинства, права людини та їх судові гарантії, а, ратифікувавши 1997 року ЄКПЛ, узяла на себе обов'язок визнати юрисдикцію ЄСПЛ і обов'язковість рішень Суду у справах своїх громадян проти України.

Це визначило зміст подальших змін і доповнень до КПК 1960 року і прийняття 13 квітня 2012 року нового КПК України, який закріпив систему загальних засад кримінального провадження, притаманних правовій державі (верховенство права, доступ до правосуддя тощо), судовий контроль за дотриманням прав і законних інтересів особи під час досудового розслідування і змагальність сторін у судовому провадженні, врахувавши основні вимоги Конституції України і міжнародно-правових актів щодо забезпечення прав особи.

Зрозуміло, що з прийняттям нового Кодексу розвиток кримінального процесуального законодавства не завершився. До його змін і доповнень змушували Україну і зовнішні, і внутрішні чинники (воєнна агресія Росії проти України на Сході України і проведення АТО, проблема боротьби з корупцією тощо).

Процес удосконалення кримінального процесуального законодавства триває, зокрема й пов'язаний із подальшим зміцненням судових гарантій прав людини у кримінальному провадженні, з необхідністю поєднання публічних і приватних інтересів у кримінальному провадженні. До цього зобов'язує і досить невтішна статистика звернень громадян за захистом своїх прав до ЄСПЛ, за якою Україна займає з року в рік одне з перших місць.

Список використаних джерел

1. Акт проголошення незалежності України. Постанова Верховної Ради України від 24 серпня 1991 року №1427-XII. [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text режим доступу 08.08.2021 р.

2. В Комитете гос безопасности СССР.Рабочая трибуна. 1990. №37. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://publ.lib.ru/ARCHIVES/R/"Rabochaya_tribuna"/_"RT".html#1990 (дата звернення 08.08.2021 р.)

3. Вєденєєв Д. Незаконні політичні репресії 1920-1980-х років в Україні та проблеми формування національної пам'яті. [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://www.istpravda.com.ua/research/2012/12/26/105584/ (дата звернення 08.08.2021 р.)

4. Висновок ПАРЄ №190 (1995) "Щодо заявки України на вступ до Ради Європи" від 26 вересня 1995 року(пункт 11.5). [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_590#Text(дата звернення 08.08.2021 р.)

5. Висновок щодо проекту Кримінально-процесуального кодексу України, підготовлений Директоратом з питань правосуддя та захисту людської гідності Генерального директорату 1 –Права людини і верховенство права, на підставі експертизи Лорени Бахмайер-Вінтер, ДжеремiМакБрайда та Еріка Сванідзе, Страсбург, 2 листопада 2011. DG-1

(2011) 16). [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://rm.coe.int/16802e707c. (дата звернення 08.08.2021 р.)

6. Вісник Генерального Секретаріату Української Народної Республіки. 1917, 23 грудня. №7. С1.

7. Декларація про державний суверенітет України. Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року. Закон України. [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text(дата звернення 08.08.2021 р.)

8. Декрет РНК УРСР "Про суд" від 14 лютого 1919 р. Закон УРСР. 1919. № 14. Ст. 154.

9. Закон України "Про Національне антикорупційне бюро України" від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. [Електронний ресурс]. Режим доступу (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text), (дата звернення 08.08.2021 р.)

10. Закон "Про Вищий антикорупційний суд" від7 червня 2018 року № 2447-VIII. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text (дата звернення 08.08.2021)

11. Закон "Про Державно бюро розслідувань". [Електронний ресурс]. Режим доступу: (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text) (дата звернення 08.08.2021 р.)

12. Закон "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18 лютого 1992 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text) (дата звернення 08.08.2021 р.)

13. Закон "Про прокуратуру" від 14 жовтня 2014 року №1697-VII (ч.5 ст.8, ст.8-1.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text) (дата звернення 08.08.2021 р.)

14. Закон "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини" від 7 жовтня 2014 року №1689-VII[Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

15. Закон СРСР "Про затвердження Указів Президії Верховної Ради СРСР про внесення змін і доповнень до законодавчих актів СРСР" від 31 липня 1989 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0304400-89#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

16. Закон України від 15 грудня 1992 року "Про внесення доповнень і змін до деяких законодавчих актів України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2857-12/ed19921215#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

17. Закон України "Про адвокатуру" від 19 грудня 1992 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-12#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

18. Закон України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" від 23 лютого 2006 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

19. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про боротьбу з тероризмом" щодо превентивного затримання в районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години" від 12 серпня 2014 року №1631-VII. [Електронний ресурс]. Режим доступу: (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1630-18#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

20. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про запобігання корупції" щодо викривачів корупції" від 17 жовтня 2019 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-20#Text. (дата звернення 08.08.2021 р.)

21. Закон України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)" від 2 червня 2016 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

22. Закон України "Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України" від 21 червня 2001 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2533-14/ed20010621#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

23. Закон України "Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України" від 12 липня 2001 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2670-14/ed20010712#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

24. Закон України "Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції" від 12 серпня 2014 року № 1631-VII. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1631-18#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

25. Закон України "Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку із здійсненням спеціального досудового розслідування" від 27 квітня 2021 року №1422-IX. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-20#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

26. Закон України "Про внесення змін до статті 112 Кримінально-процесуального кодексу України" від 19 квітня 2007 року №965-У. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/KD0007 (дата звернення 08.08.2021 р.)

27. Закон України "Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення виконання рішення Конституційного Суду України стосовно оскарження ухвали суду про продовження строку тримання підвартою" від 2 грудня 2020 року №1027-IX. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-20#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

28. Закон України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів" від 23 грудня 1993 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

29. Закон України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь і кримінальному судочинстві" від 23 грудня 1993 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

30. Закон України "Про запобігання корупції" від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

31. Закон України "Про міліцію" від 25 грудня 1990 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-12#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

32. Закон України "Про Службу безпеки України" від 25 березня 1992 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

33. Закон України "Про попереднє ув'язнення" від 30 червня 1993 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

34. Закон України "Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

35. Закон України "Про приєднання України до Статуту Ради Європи" від 31 жовтня 1995 року) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text

36. Закон України "Про статус суддів" від 15 грудня 1992 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-12#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

37. Закон України від 17 квітня 1991 року "Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні" [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12/ed19910417#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

38. Закон України від 28 січня 2021 року "Про Бюро економічної безпеки України". [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

39. Закон України №475/97-ВР від 17 липня 1997 року "Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів №2, 4, 7 та 11 до Конвенції" (в редакції Закону України "Про внесення змін до деяких законів України" №3436-15 від 9 лютого 2006 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

40. Заява Верховної Ради України "Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод". Постанова Верховної Ради України від 21 травня 2015 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу:.https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

41. Заява N 40107/02 від 10 лютого 2011 року (рішення ЄСПЛ у справі "Харченко проти України"(Заява N 40107/02) від 10 лютого 2011 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

42. Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року ююю та Закон України "Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 18 жовтня 2006 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/251-16#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

43. Конституція України. Закон України від 28 червня 1996 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

44. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. Указ Президента України від 10 травня 2006 року №361/2006. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

45. Концепція реформування кримінальної юстиції України. Указ Президента України від 8 квітня 2008 року №311/2008. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

46. Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні. Указ Президента України від 24 травня 2011 року №597/2011. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/597/2011#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

47. Концепція судово-правової реформи в Україні. Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

48. Кримінальний процесуальний кодекс України. Проект. Бюлетень Міністерства юстиції України(спецвипуск). К., 2009. С.13-243

49. Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР. Закон Української РСР від 28 грудня 1960 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

50. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією. [Електронний ресурс]. Режим доступу: (https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/994_101#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

51. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 жовтня 2019 року у справі №640/6847/ 15-к (провадження №13-43кс19) [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85174578 (дата звернення 08.08.2021 р.)

52. Постанова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету "Про внесення змін до кримінально-процесуального кодексу УСРР" від 9 грудня 1934 року. Собрание законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. 1934. №36. Ст.288.

53. Постанова Народного Секретаріату України "Про введення народного суду" від 4 січня 1918 рокутаПро суд : Декрет РНК УРСР від 14 лютого 1919 р. ЗУ УРСР. 1919. № 14. Ст. 154.

54. Постанова Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народних Комісарів СРСР "Про внесення змін до чинних кримінально-процесуальних кодексів союзних республік" від 1 грудня 1934 року. СЗ СССР. 1934. №64. Ст.459.

55. Постанова Центрального Виконавчого Комітету СРСР "Про внесення змін до чинних кримінально-процесуальних кодексів союзних республік" від 14 вересня 1937 року.33 СРСР. 1937. №67. Ст.266.

56. Постановою Народного Секретаріату України "Про введення народного суду" від 4 січня 1918 року та Про суд : Декрет РНК УРСР від 14 лютого 1919 р. ЗУ УРСР. 1919. № 14. Ст. 154.

57. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року[Електронний ресурс]. Режим доступу: http://history.org.ua/LiberUA/966-02-0202-4/966-02-0202-4.pdf (дата звернення 08.08.2021 р.)

58. Резолюція ПАРЄ від 4 жовтня 2010 року №1755 "Функціонування демократичних інститутів в Україні"(пункт 3.7.3) [Електронний ресурс]. Режим доступу: (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a19#Text) (дата звернення 08.08.2021 р.)

59. Рекомендація № Rec (2005) 10 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам "Про "особливі методи розслідування" тяжких злочинів, а також у разі терористичних актів" від 20 квітня 2005 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_670#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

60. Рішення ЄСПЛ від 6 листопада 2008 року, заява №17283/02. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_433#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

61. Рішення Конституційного Суду України від 13 червня 2019 року№4-р/2019 у справі за конституційною скаргою Глущенка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

62. Рішення Конституційного Суду України від 23 листопада 2017 року №1-р/2017 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу. [Електронний ресурс]. Режим доступу: (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#n63 (дата звернення 08.08.2021 р.)

63. Рішення КСУ від 25 червня 2019 року №7-р/2019 у справі за конституційними скаргами Ковтун Марини Анатоліївни, Савченко Надії Вікторівни, Костоглодова Ігоря Дмитровича, Чорнобука Валерія Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини п'ятої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#n40 (дата звернення 08.08.2021 р.)

64. Указ Президента Союза Советских Социалистических Республик "О восстановлении прав всех жертв политических репрессий 20-50-х годов" от 13 августа 1990 г. Известия. 1990. №227.

65. Указ Президії Верховної Ради Української РСР "Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 19 жовтня 1973 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-08#Text (дата звернення 08.08.2021 р.)

66. Устав уголовного судопроизводства. Издание 1892 года. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/ (дата звернення 08.08.2021 р.)

67. Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР(1917-1941рр.). Т.1. К., 1963. С. 555

68. ЦДАВОУ . Ф. 1115. Українська Центральна Рада. Оп . 1. Одн. зб. 1. Арк.С. 169 – 170

Reference

1. Akt progoloshennya nezalezhnosti Ukraïni, Postanova Verhovnoï Radi Ukraïni vid 24 serpnya 1991 roku №1427-HII. [Act of Independence of Ukraine. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text (in Ukrainian)

2. V Komitete gos bezopasnosti SSSR.Rabochaya tribuna. [In the State Security Committee of the USSR. Working tribune]: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/R/"Rabochaya_tribuna"/_"RT".html#1990 (in Russian)

3. Vєdєnєєv D. Nezakonni politichni represiï 1920-1980-h rokiv v Ukraïni ta problemi formuvannya nacional'noï pam'yati. [Illegal political repressions of 1920-1980 in Ukraine and problems of formation of national memory]: https://www.istpravda.com.ua/research/2012/12/26/105584/ (in Ukrainian)

4. Visnovok PARЄ №190 (1995) "SHCHodo zayavki Ukraïni na vstup do Radi Єvropi" vid 26 veresnya 1995 roku(punkt 11.5).[PACE Opinion 90190 (1995) "On Ukraine's application to join the Council of Europe"]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_590#Text(in Ukrainian)

5. Visnovok shchodo proektu Kriminal'no-procesual'nogo kodeksu Ukraïni, pidgotovlenij Direktoratom z pitan' pravosuddya ta zahistu lyuds'koï gidnosti General'nogo direktoratu 1 –Prava lyudini i verhovenstvo prava, na pidstavi ekspertizi Loreni Bahmajer-Vinter, DzheremiMakBrajda ta Erika Svanidze, Strasburg, 2 listopada 2011. DG-1 (2011) 16). [Opinion on the draft Criminal Procedure Code of Ukraine, prepared by the Directorate for Justice and Protection of Human Dignity of the Directorate General 1 – Human Rights and the Rule of Law, based on the expertise of Lorena Bachmeier-Winter, Jeremy McBride and Eric Svanidze, Strasbourg]: https://rm.coe.int/16802e707c. (in Ukrainian)

6. Visnik General'nogo Sekretariatu Ukraïns'koï Narodnoï Respubliki.[Bulletin of the General Secretariat of the Ukrainian People's Republic]. 1917, 23 grudnya. №7. S1. (in Ukrainian)

7. Deklaraciya pro derzhavnij suverenitet Ukraïni. Prijnyata Verhovnoyu Radoyu Ukraïns'koï RSR 16 lipnya 1990 roku. Zakon Ukraïni.[Declaration of State Sovereignty of Ukraine. Adopted by the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR]:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text (in Ukrainian)

8. Dekret RNK URSR "Pro sud" vid 14 lyutogo 1919 r. Zakon URSR. [Decree of the SNC of the USSR "On the Court'].1919. № 14. St. 154. (in Russian)

9. Pro Nacional'ne antikorupcijne byuro Ukraïni" vid 14 zhovtnya 2014 roku. Zakon Ukraïni № 1698-VII. [On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text (in Ukrainian)

10. Pro Vishchij antikorupcijnij sud. [about the Supreme Anti-Corruption Court] Zakon Ukraïni vid 7 chervnya 2018 roku № 2447-VIII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text (in Ukrainian)

11. Pro Derzhavno byuro rozsliduvan. Zakon Ukraïni.[About the State Bureau of Investigation]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text (in Ukrainian)

12. Pro operativno-rozshukovu diyal'nist'" Zakon Ukraïni vid 18 lyutogo 1992 roku. [About operative-search activity]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text) (in Ukrainian)

13. Pro prokuraturu. Zakon Ukraïni vid 14 zhovtnya 2014 roku №1697-UII (ch.5 st.8, st..8-1.) [About the prosecutor's office]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text) (in Ukrainian)

14. Pro vnesennya zmin do Kriminal'nogo ta Kriminal'nogo procesual'nogo kodeksiv Ukraïni shchodo nevidvorotnosti pokarannya za okremi zlochini proti osnov nacional'noï bezpeki, gromads'koï bezpeki ta korupcijni zlochini. Zakon Ukraïni vid 7 zhovtnya 2014 roku №1689-UII [About modification of the Criminal and Criminal procedural codes of Ukraine concerning inevitability of punishment for separate crimes against bases of national safety, public safety and corruption crimes]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text (in Ukrainian)

15. Pro zatverdzhennya Ukaziv Prezidiï Verhovnoï Radi SRSR pro vnesennya zmin i dopovnen' do zakonodavchih aktiv SRSR. Zakon SRSR vid 31 lipnya 1989 roku. [On Approval of Decrees of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR on Amendments and Addenda to Legislative Acts of the USSR]:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0304400-89#Text (in Ukrainian)

16. Pro vnesennya dopovnen' i zmin do deyakih zakonodavchih aktiv Ukraïni. Zakon Ukraïni vid 15 grudnya 1992 roku [About introduction of additions and changes to some legislative acts of Ukraine]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2857-12/ed19921215#Text (in Ukrainian)

17. Pro advokaturu. Zakon Ukraïni vid 19 grudnya 1992 roku. [About the bar].:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-12#Text (in Ukrainian).

18. Pro vikonannya rishen' ta zastosuvannya praktiki Єvropejs'kogo sudu z prav lyudini. Zakon Ukraïni vid 23 lyutogo 2006 roku.[On the implementation of decisions and application of the case law of the European Court of Human Rights]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text (in Ukrainian)

19. Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukraïni "Pro borot'bu z terorizmom" shchodo preventivnogo zatrimannya v rajoni provedennya antiteroristichnoï operaciï osib, prichetnih do teroristichnoï diyal'nosti, na strok ponad 72 godini. Zakon Ukraïni vid 12 serpnya 2014 roku №1631-UII.[On Amendments to the Law of Ukraine "On Combating Terrorism" Concerning Preventive Detention in the Area of an Anti-Terrorist Operation of Persons Involved in Terrorist Activities for a Term of More Than 72 Hours]: (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1630-18#Text (in Ukrainian)

20. Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukraïni "Pro zapobigannya korupciï shchodo vikrivachiv korupciï Zakon Ukraïni vid 17 zhovtnya 2019 roku. [On Amendments to the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" Concerning Detectors of Corruption]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-20#Text. (in Ukrainian)

21. Pro vnesennya zmin do Konstituciï Ukraïni (shchodo pravosuddya). Zakon Ukraïni vid 2 chervnya 2016 roku.[About modification of the Constitution of Ukraine (concerning justice): https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text (in Ukrainian)

22. Pro vnesennya zmin do Kriminal'no-procesual'nogo kodeksu Ukraïni. Zakon Ukraïni vid 21 chervnya 2001 roku.[On amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2533-14/ed20010621#Text (in Ukrainian)

23. Pro vnesennya zmin do Kriminal'no-procesual'nogo kodeksu Ukraïni. Zakon Ukraïni vid 12 lipnya 2001 roku. [On amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2670-14/ed20010712#Text (in Ukrainian)

24. Pro vnesennya zmin do Kriminal'nogo procesual'nogo kodeksu Ukraïni shchodo osoblivogo rezhimu dosudovogo rozsliduvannya v umovah

voєnnogo, nadzvichajnogo stanu abo v rajoni provedennya antiteroristichnoї operacії. Zakon Ukraïni vid 12 serpnya 2014 roku № 1631-UII.[About modification of the Criminal procedural code of Ukraine concerning the special mode of pre-judicial investigation in the conditions of martial law, a state of emergency or in the area of carrying out anti-terrorist operation]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1631-18#Text (in Ukrainian)

25. Pro vnesennya zmin do Kriminal'nogo procesual'nogo kodeksu Ukraïni shchodo vdoskonalennya okremih polozhen' u zv'yazku iz zdijsnennyam special'nogo dosudovogo rozsliduvannya. Zakon Ukraïni vid 27 kvitnya 2021 roku №1422-IH. [About modification of the Criminal procedural code of Ukraine concerning improvement of separate provisions in connection with implementation of special pre-judicial investigation]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-20#Text (in Ukrainian)

26. Pro vnesennya zmin do statti 112 Kriminal'no-procesual'nogo kodeksu Ukraïni. Zakon Ukraïni vid 19 kvitnya 2007 roku №965-U.[On amendments to Article 112 of the Criminal Procedure Code of Ukraine]: https://ips.ligazakon.net/document/KD0007 (in Ukrainian)

27. Pro vnesennya zmin do Kriminal'nogo procesual'nogo kodeksu Ukraïni shchodo zabezpechennya vikonannya rishennya Konstitucijnogo Sudu Ukraïni stosovno oskarzhennya uhvali sudu pro prodovzhennya stroku trimannya pidvartoyu. Zakon Ukraïni vid 2 grudnya 2020 roku №1027-IH. [About modification of the Criminal procedural code of Ukraine concerning maintenance of execution of the decision of the Constitutional Court of Ukraine concerning the appeal of the court decision on prolongation of term of detention]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-20#Text (in Ukrainian)

28. Pro derzhavnij zahist pracivnikiv sudu i pravoohoronnih organiv Zakon vid 23 grudnya 1993 roku.[About the state protection of employees of court and law enforcement agencies]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text (in Ukrainian)

29. Pro zabezpechennya bezpeki osib, yaki berut' uchast' i kriminal'nomu sudochinstvi. Zakon Ukraïni vid 23 grudnya 1993 roku. [On ensuring the safety of persons involved in criminal proceedings]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text (in Ukrainian)

30. Pro zapobigannya korupcїї. Zakon Ukraïni vid 14 zhovtnya 2014 roku № 1700-VII. [On the prevention of corruption]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (in Ukrainain)

31. Pro miliciyu. Zakon Ukraïni vid 25 grudnya 1990 roku. [About the police]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-12#Text (in Ukrainian)

32. Pro Sluzhbu bezpeki Ukraïni. Zakon Ukraïni vid 25 bereznya 1992 roku. [about the security service of Ukraine]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text (in Ukrainian)

33. Pro poperednє uv'yaznennya. Zakon Ukraïni vid 30 chervnya 1993 roku. [on pre-trial detention]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text (in Ukrainian)

34. Pro poryadok vidshkoduvannya shkodi, zavdanoї gromadyaninovi nezakonnimi diyami organiv, shcho zdijsnyuyut' operativno-rozshukovu diyal'nist', organiv dosudovogo rozsliduvannya, prokuraturi i sudu.. Zakon Ukraïni [About the order of compensation of the damage caused to the citizen by illegal actions of the bodies carrying out operatively-search activity, bodies of pre-judicial investigation, prosecutor's office and court]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text (in Ukrainian)

35. Pro priєdnannya Ukraïni do Statutu Radi Єvropi. Zakon Ukraïni vid 31 zhovtnya 1995 roku. [On Ukraine's accession to the Statute of the Council of Europe] https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text (in Ukrainian)

36. Pro status suddiv. Zakon Ukraïni vid 15 grudnya 1992 roku. [On the status of judges: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-12#Text (in Ukrainian)

37. Pro reabilitaciyu zhertv politichnih represij na Ukraïni. Zakon Ukraïni vid 17 kvitnya 1991 roku [On the rehabilitation of victims of political repression in Ukraine].: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12/ed19910417#Text (in Ukrainian.)

38. Pro Byuro ekonomichnoї bezpeki Ukraïni. Zakon Ukraïni vid 28 sichnya 2021 roku. [About the Bureau of Economic Security ofUkraine]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text (in Ukrainian)

39. Pro ratifikaciyu Konvenciї pro zahist prav lyudini i osnovopolozhnih svobod 1950 roku, Pershogo protokolu ta protokoliv №2, 4, 7 ta 11 do Konvenciї" (v redakciї Zakonu Ukraïni "Pro vnesennya zmin do deyakih zakoniv Ukraïni. Zakon Ukraïni №475/97-VR vid 17 lipnya 1997 roku[On the ratification of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950, the First Protocol and Protocols II, 4, 7 and 11 to the Convention]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text (in Ukrainian)

40 Pro vidstup Ukraïni vid okremih zobov'yazan', viznachenih Mizhnarodnim paktom pro gromadyans'ki i politichni prava ta Konvencieyu pro zahist prav lyudini i osnovopolozhnih svobod". Postanova Verhovnoї Radi Ukraïni vid 21 travnya 2015 roku.[On Ukraine's Derogation from Certain Obligations Defined by the International Covenant on Civil and Political Rights and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text (in Ukrainian)

41. "Harchenko proti Ukraïni"(Zayava N 40107/02). Rishennya ЄSPL u spravi vid 10 lyutogo 2011 roku. [Kharchenko v. Ukraine]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662#Text (in Ukrainian)

42. Pro ratifikaciyu Konvenciї Organizaciї Ob'єdnanih Nacij proti korupciї. Zakon Ukraïni vid 18 zhovtnya 2006 roku.[On ratification of the United Nations Convention against Corruption]: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/251-16#Text (in Ukrainian.)

43. Konstituciya Ukraïni. Zakon Ukraïni vid 28 chervnya 1996 roku. [Constitution of Ukraine]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (in Ukrainian)

44. Koncepciya vdoskonalennya sudivnictva dlya utverdzhennya spravedlivogo sudu v Ukraïni vidpovidno do єvropejs'kih standartiv. Ukaz Prezidenta Ukraïni vid 10 travnya 2006 roku №361/2006. [The concept of improving the judiciary to establish a fair court in Ukraine in accordance with European standards.]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text (in Ukrainian)

45. Koncepciya reformuvannya kriminal'noї yusticiї Ukraïni. Ukaz Prezidenta Ukraïni vid 8 kvitnya 2008 roku №311/2008.[The concept of reforming the criminal justice of Ukraine]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text (in Ukrainian)

46. Koncepciya rozvitku kriminal'noї yusticiї shchodo nepovnolitnih v Ukraïni. Ukaz Prezidenta Ukraïni vid 24 travnya 2011 roku №597/2011. [The concept of development of criminal justice for minors in Ukraine]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/597/2011#Text (in Ukrainian)

47. Koncepciya sudovo-pravovoї reformi v Ukraïni. Postanova Verhovnoї Radi Ukraïni vid 28 kvitnya 1992 roku. [The concept of judicial reform in Ukraine: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12#Text (in Ukrainian.)

48. Kriminal'nij procesual'nij kodeks Ukraïni. [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Proekt. Byuleten' Ministerstva yusticiї Ukraïni(specvipusk). K., 2009. S.13-243.(in Ukrainian)

49. Kriminal'no-procesual'nij kodeks Ukraïns'koї RSR. Zakon Ukraïns'koї RSR vid 28 grudnya 1960 roku. [Criminal Procedure Code of the Ukrainian SSR]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text (in Ukrainian)

50. Kriminal'na konvenciya pro borot'bu z korupcieyu. [Criminal Convention against Corruption]: (https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/994_101#Text (in Ukrainian)

51. Postanova Velikoї Palati Verhovnogo Sudu vid 16 zhovtnya 2019 roku u spravi №640/6847/ 15-k (provadzhennya №13-43ks19) [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court]. Rezhim dostupu: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85174578 (in Ukrainian)

52. Pro vnesennya zmin do kriminal'no-procesual'nogo kodeksu USRR[On amendments to the Criminal Procedure Code of the USSR.] Postanova Vseukraïns'kogo Central'nogo Vikonavchogo Komitetu vid 9 grudnya 1934 roku. Sobranie zakonov i rasporyazhenij rabocheкrest'yanskogo pravitel'stva Ukrainy. 1934. №36. St.288 (in Ukrainian)

53. Pro vvedennya narodnogo sudu: [On the introduction of the people's court] Dekret RNK URSR vid 14 lyutogo 1919 r. ZU URSR. 1919. № 14. St. 154 (in Ukrainian)

54. Pro vnesennya zmin do chinnih kriminal'no-procesual'nih kodeksiv soyuznih respublik. Postanova Central'nogo Vikonavchogo Komitetu i Radi Narodnih Komisariv SRSR vid 1 grudnya 1934 roku. [On amendments to the current criminal procedure codes of the union republics] SZ SSSR. 1934. №64. St.459 (in Ukrainian)

55. Pro vnesennya zmin do chinnih kriminal'no-procesual'nih kodeksiv soyuznih respublik. Postanova Central'nogo Vikonavchogo Komitetu SRSR vid 14 veresnya 1937 roku.[On amendments to the current criminal procedure codes of the union republics] ZZ SRSR. 1937. №67. St.266(in Ukrainian)

56. Pro sud. [About Court] Dekret RNK URSR vid 14 lyutogo 1919 r. ZU URSR. 1919. № 14. St. 154 (in Ukrainian)

57. Prava, za yakimi sudit'sya malorosijs'kij narod 1743 roku. [The rights under which the people of Little Russia are being tried in 1743]: http://history.org.ua/LiberUA/966-02-0202-4/966-02-0202-4.pdf (in Ukrainian)

58. Funkcionuvannya demokratichnih institutiv v Ukraïni(punkt 3.7.3). Rezolyuciya PARЄ vid 4 zhovtnya 2010 roku №1755 [Functioning of democratic institutions in Ukraine]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a19#Text (in Ukrainian)

59. Pro "osoblivi metodi rozsliduvannya" tyazhkih zlochiniv, a takozh u razi teroristichnih aktiv. Rekomendaciya № Rec (2005) 10 Komitetu ministriv Radi Єvropi derzhavam-chlenam vid 20 kvitnya 2005 roku [About "special methods of investigation" of serious crimes, and also in case of terrorist acts]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_670#Text (in Ukrainian)

60. Rishennya ЄSPL vid 6 listopada 2008 roku, zayava №17283/02. [Judgment of the ECtHR of 6 November 2008, application №17283 / 02.]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_433#Text (in Ukrainian)

61. Rishennya Konstitucijnogo Sudu Ukraïni vid 13 chervnya 2019 rokuNº4- r/2019 u spravi za konstitucijnoyu skargoyu Glushchenka Viktora Mikolajovicha shchodo vidpovidnosti Konstituciї Ukraïni (konstitucijnosti) polozhen' chastini drugoї statti 392 Kriminal'nogo procesual'nogo kodeksu Ukraïni. [Decision of the Constitutional Court of Ukraine of 13 June 2019№4-9/2019 in the case of Glushchenko Viktor Mykolayovych's constitutional complaint concerning the constitutionality of the provisions of part two of Article 392 of the Criminal Procedure Code of Ukraine]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text (in Ukrainian)

62. Rishennya Konstitucijnogo Sudu Ukraïni vid 23 listopada 2017 roku №1-r/2017 u spravi za konstitucijnim podannyam Upovnovazhenogo Verhovnoї Radi Ukraïni z prav lyudini shchodo vidpovidnosti Konstituciї Ukraïni (konstitucijnosti) polozhennya tret'ogo rechennya chastini tret'oї statti 315 Kriminal'nogo procesual'nogo kodeksu. [Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of 23 November 2017 №1-r / 2017 in the case on the constitutional petition of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights regarding the constitutionality of the provision of the third sentence of part three of Article 315 of the Criminal Procedure Code]: (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#n63 (in Ukrainian)

63. Rishennya KSU vid 25 chervnya 2019 roku №7-r/2019 u spravi za konstitucijnimi skargami Kovtun Marini Anatoliївni, Savchenko Nadiї Viktorivni, Kostoglodova Igorya Dmitrovicha, CHornobuka Valeriya Ivanovicha shchodo vidpovidnosti Konstituciї Ukraïni (konstitucijnosti) polozhennya chastini p'yatoї statti 176 Kriminal'nogo procesual'nogo kodeksu Ukraïni. [Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of 25 June 2019 №7-r / 2019 in the case of constitutional complaints of Kovtun Maryna Anatoliivna, Savchenko Nadiya Viktorivna, Kostoglodov Ihor

Dmytrovych, Chornobuk Valery Ivanovych regarding the constitutionality of the provisions of part five of Article 176 of the Criminal Procedure Code of Ukraine]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#n40 (in Ukrainian)

64. O vosstanovlenii prav vsekh zhertv politicheskih repressij 20-50-h godov. Ukaz Prezidenta Soyuza Sovetskih Socialisticheskih Respublik ot 13 avgusta 1990 g. Izvestiya. [On restoring the rights of all victims of political repression in the 1920s and 1950s] 1990. №227. (in Russian))

65. Pro ratifikaciyu Mizhnarodnogo paktu pro ekonomichni, social'ni i kul'turni prava ta Mizhnarodnogo paktu pro gromadyans'ki i politichni prava. Ukaz Prezidiï Verhovnoï Radi Ukraïns'koï RSR vid 19 zhovtnya 1973 roku. [On ratification of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-08#Text (in Ukrainian)

66. Ustav ugolovnogo sudoproizvodstva. Izdanie 1892 goda. [Charter of criminal proceedings]: https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/ (in Russian)

67. Hronologichne zibrannya zakoniv, ukaziv Prezidiï Verhovnoï Radi, postanov i rozporyadzhen' Uryadu Ukraïns'koï RSR(1917-1941rr.). [Chronological collection of laws, decrees of the Presidium of the Verkhovna Rada, resolutions and orders of the Government of the Ukrainian SSR (1917-1941).] T.1. K., 1963. S. 555 (in Russian)

68. CDAVOU . F. 1115.[TsDAVO] Ukraïns'ka Central'na Rada. Op. 1. Odn. zb. 1. Ark.S. 169-170 (in Ukrainian)

Received: 31/07/2021
Accepted: 20/08/2021

V. Shybiko, Cand. Sc. (Law), Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

EVOLUTION OF CRIMINAL PROCEDURE OF UKRAINE WITHIN THE PERIOD OF 30 YEARS OF UKRAINIAN INDEPENDENCE

In the article, the author explores relevant issues of the formation and development of the Ukrainian criminal process over the 30 years of existence of the state of Ukraine since the proclamation of its independence.

The main stages of the development of the criminal procedure are highlighted and analysed in detail, namely: the stage of its formation since Ukraine's independence proclamation in 1990-1991; the stage of development of the criminal procedure after Ukraine's accession to the Council of Europe and the adoption of the new Constitution of 1996; the stage of the criminal procedure development after the adoption of the new Criminal Procedure Code (CrPC) of Ukraine in 2012. The novelties of the CrPC of 2012 are comprehensively analysed. Firstly, the Code incorporated the relevant key provisions of the Constitution of Ukraine and international legal acts on human rights and justice. Secondly, it settled a number of issues that were important for criminal proceedings but were either unregulated or partially regulated by other laws or regulations.

The article provides an analysis of the principle of access to justice enshrined in the CrPC of 2012, which provides for the right of participants in criminal proceedings who have a vested interest in the results of these proceedings (suspect, accused, victim), not only to obtain a fair trial but also to use broad procedural rights and to take an active part in criminal proceedings both during the pre-trial investigation and during the trial, contributing to the comprehensive, complete, and impartial establishment of the circumstances of the criminal proceedings and the adoption of a fair trial.

The author also touches on the amendments to the CrPC of 2012, which are related to the military aggression of the Russian Federation against Ukraine and the impossibility of pre-trial investigation and trial in the areas of the anti-terrorist operation, as well as those related to the implementation of the UN Convention against Corruption, aimed at strengthening the fight against corruption crimes.

Keywords: criminal procedure, independence of Ukraine, Ukrainian CrPC of 2012, human rights, judicial control, access to justice, special criminal proceedings (in absentia), waiver of obligations under the ECHR, criminal proceedings of corruption crimes.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Studies, 2021; 3 (118): 142-147
УДК 341.1/8
DOI: https:doi.org/10.17721/1728-2195/2021/3.118-24

ISSN 1728-2195
© Taras Shevchenko National University of Kyiv, Publishing center "Kyiv University", 2021

Х. Ю. Ямельська, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-6121-7308

ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЮ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Розкрито зміст збройної агресії та правовий статус тимчасово окупованих територій України. Розглянуто агресію Росії щодо України в історичній ретроспективі. На конкретних випадках продемонстровано випадки катування й інших видів неналежного поводження на тимчасово окупованих територіях. Розглянуто стан дотримання прав людини на тимчасово окупованих територіях, а саме запобігання катуванню й іншим видам неналежного поводження. Визначено шляхи запобігання катуванню та неналежному поводженню з метою дотримання прав людини та збереження правового порядку.

Визначено, що система протидії агресії Росії, яка полягає у застосуванні політичних, юридичних та економічних засобів, включає в себе запобігання катуванню та жорстокому поводженню. Зазначено, що прийняття резолюцій ГА ООН щодо територіальної цілісності, ситуації з правами людини в АР Крим та місті Севастополь та інших документів КМРЄ, ПАРЄ, ОБСЄ є новим елементом дедалі більшого правового тиску на Росію та елементом запобігання катуванням. Провадження в ЄСПЛ за скаргами України проти Росії визначаються одним з ефективних засобів запобігання катуванням. Розкрито вплив експертної й адвокаційної діяльності неурядових правозахисних організацій на запобігання катуванням і стан дотримання прав людини на тимчасово окупованих територіях. Зазначено, що підтримування зв'язків із громадянами АР Крим, постійне інформування, а також отримання українською стороною інформації стосовно стану дотримання прав людини на тимчасово окупованій території дає можливість для часткового запобігання таким порушенням, а також уможливлює майбутню реінтеграцію цих територій.

Ключові слова: запобігання катуванню, тимчасово окуповані території, збройна агресія, дотримання прав людини.

ВСТУП

Збройна агресія Росії щодо України створила катастрофічні наслідки у вигляді зруйнованих людських життів, підірваної економіки, руйнування всіх можливих демократичних інститутів. Постійний режим окупації відбувається із численними порушеннями не тільки міжнародного, а й гуманітарного права. Усе це створює безпрецедентні умови для свавілля незаконних військових угруповань на Сході України та збройних сил Росії на території Криму, що проявляються у скоєнні найтяжчих злочинів проти людства та людяності. У таких умовах вкрай важко, а подекуди й неможливо запобігати катуванню та жорсткому поводженню. Протягом усього часу збройної агресії та окупації територій України безперервно фіксуються найважчі злочини, зокрема катування та інші види неналежного поводження. Запобігти катуванню у таких умовах майже неможливо, однак це не означає, що робота міжнародних правозахисних організацій, міжнародних місій має бути припинена. Навпаки, напрацювання, здійснені вищезазначеними органами, створюють доказову базу для захисту прав потерпілих у національних і міжнародних судах.

Метою статті є визначення шляхів запобігання катуванню та неналежному поводженню на тимчасово окупованих територіях.

© Ямельська Х. Ю., 2021